

**AN‘ANAVIY XONANDALIK SAN‘ATI: TARIXI, USLUBI VA ZAMONAVIY
RIVOJI**

Respublika musiqa va san‘at texnikumi

Tillanazarova Xursanoy

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o‘zbek an‘anaviy xonandalik san‘atining shakllanish tarixi, ijrochilik uslublari, vokal xususiyatlari hamda zamonaviy davrdagi rivojlanish tendensiyalari tahlil qilinadi. An‘anaviy xonandalik milliy musiqa merosining muhim tarkibiy qismi sifatida xalqning estetik didi, ruhiyati va madaniy qadriyatlarini aks ettirishi yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *an‘anaviy xonandalik, maqom, milliy vokal, ijrochilik, folklor, musiqiy meros.*

O‘zbek xalqining ko‘p asrlik musiqiy madaniyati ichida an‘anaviy xonandalik san‘ati alohida badiiy-estetik hodisa sifatida shakllanib, milliy merosimizning eng nozik va mukammal qatlamlaridan birini tashkil etadi. Ushbu san‘at turi nafaqat kuy va qo‘shiq ijrochiligi, balki so‘z, ohang va tuyg‘uning uzviy uyg‘unligiga asoslangan murakkab badiiy tizim sifatida qaraladi. An‘anaviy xonandalikning rivojlanishi xalq og‘zaki ijodi, maqom san‘ati, diniy-irfoniy qo‘shiqlar hamda saroy musiqa madaniyati bilan chambarchas bog‘liq holda yuzaga kelgan.

Tarixiy manbalar va musiqashunoslik tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek xonandaligi asrlar davomida ustoz-shogird an‘anasi orqali uzluksiz ravishda takomillashib kelgan. Bu jarayonda ijrochilik maktablari shakllanib, har bir hudud o‘ziga xos vokal uslub va ijro an‘analarini vujudga keltirgan. Bugungi kunda esa an‘anaviy xonandalikni ilmiy asosda o‘rganish, uni zamonaviy pedagogik va texnologik imkoniyatlar bilan uyg‘unlashtirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

An‘anaviy xonandalikning ildizlari qadimgi marosim qo‘shiqlari, mehnat qo‘shiqlari, dostonchilik an‘analari hamda maqom tizimi bilan uzviy bog‘liq holda shakllangan. Dastlabki davrlarda qo‘shiq ijrochiligi ko‘proq marosimiy va maishiy ehtiyojlarga xizmat qilgan bo‘lsa, keyinchalik professional ijrochilik yo‘nalishiga o‘tib, murakkab badiiy shaklga ega bo‘la boshlagan.

Ayniqsa, Shashmaqom tizimining shakllanishi o‘zbek an‘anaviy xonandaligini professional darajaga ko‘targan muhim omillardan biri bo‘ldi. Maqom ijrochiligi xonandadan nafaqat keng diapazonli ovoz, balki chuqur musiqiy tafakkur, matn mazmunini anglash va murakkab melizmatik bezaklarni mohirona bajarish mahoratini talab etadi. Shu sababli tarixan maqom xonandolari yuqori darajadagi san‘atkorlar sifatida e‘tirof etilgan.

XIX–XX asrlarga kelib, hududiy ijrochilik maktablari yanada aniq shakllanib, Buxoro, Xorazm hamda Farg‘ona–Toshkent xonandalik an‘analari o‘ziga xos yo‘nalish sifatida mustahkamlandi. Har bir maktabning uslubiy farqlari ovoz yuritish texnikasi, bezaklar tizimi, temp va usul talqinida yaqqol namoyon bo‘ladi.

An’anaviy xonandalikning eng muhim belgilaridan biri — ovozning tabiiy rezonansga tayangan holda ijro etilishidir. Bu uslubda ovoz sun’iy kuchaytirish vositalarisiz, asosan diafragma nafas olish texnikasi va rezonatorlar faol ishlatilishi orqali jarangdor va boy tembrda yangraydi. Bunday ijro xonandadan nafasni to‘g‘ri taqsimlash, ovoz apparatini erkin tutish hamda ovoz diapazonini nazorat qilish kabi murakkab vokal ko‘nikmalarni talab qiladi.

O‘zbek an’anaviy xonandaligida melizmatik bezaklar — ya’ni bir bo‘g‘inga bir nechta tovushni mahorat bilan joylashtirish usuli — ijroning badiiy ifodaliligini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Nola, qochirim, sayqal, trill kabi bezaklar nafaqat kuy go‘zalligini oshiradi, balki ijroning individual uslubini ham namoyon etadi. Mazkur bezaklarni to‘g‘ri va me‘yorida qo‘llash xonandaning professional mahoratini belgilovchi mezonlardan biridir.

An’anaviy xonandalikda she’riy matn mazmunini to‘liq ochib berish ustuvor vazifa hisoblanadi. Xonanda har bir so‘zning talaffuzi, urg‘usi va emotsional rangini musiqiy ohang bilan uyg‘unlashtirishi lozim. Shu bois klassik she’riyat — xususan, Navoiy, Fuzuliy, Bobur g‘azallari — an’anaviy ijrochilik repertuarining asosini tashkil etadi.

O‘zbek an’anaviy xonandaligida hududiy maktablar ijrochilik uslubining boy rang-barangligini ta’minlaydi. Buxoro maqom maktabi o‘zining vazminligi, chuqur falsafiy talqini va murakkab melizmatik bezaklari bilan ajralib turadi. Xorazm xonandalik an’anasida esa ovozning kuchli jarangdorligi, keng diapazon va dramatik ifoda ustunlik qiladi. Farg‘ona–Toshkent maktabi esa lirizmga boyligi, mayin ohangdorligi va nafis bezaklari bilan tavsiflanadi.

Mazkur maktablar o‘rtasidagi farqlar o‘zbek vokal san’atining boyligini ko‘rsatibgina qolmay, balki ijrochilik pedagogikasida individual yondashuv zarurligini ham tasdiqlaydi.

Mustaqillik yillarida milliy musiqa merosiga bo‘lgan e’tibor sezilarli darajada ortdi. Maqom san’ati festivallari, ilmiy-amaliy konferensiyalar, maxsus ta’lim dasturlari an’anaviy xonandalikni tizimli rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Oliy ta’lim muassasalari va ixtisoslashtirilgan musiqa maktablarida an’anaviy vokal bo‘yicha professional kadrlar tayyorlanmoqda.

Raqamli texnologiyalar ham ushbu jarayonga yangi imkoniyatlar olib kirdi. Audio-video yozuvlar, onlayn darslar, raqamli arxivlar orqali noyob ijro namunalari saqlanib qolmoqda va keng auditoriyaga yetkazilmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy estrada va ommaviy madaniyat ta’siri ostida autentik ijro uslubini saqlab qolish masalasi ham dolzarb bo‘lib qolmoqda.

An’anaviy xonandalik rivojida ayrim muammolar ham kuzatilmoqda. Jumladan, yoshlar orasida mumtoz ijroga qiziqishning yetarli darajada emasligi, ustoz-shogird tizimining ayrim hududlarda sustlashuvi hamda tijoratlashuv ta’siri ostida ijro uslubining soddalashuvi kabi holatlar mavjud. Shu bois kelgusida quyidagi vazifalarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- an’anaviy ijro maktablarini ilmiy asosda o‘rganish;
- raqamli fondlar va notografik bazalarni kengaytirish;
- yoshlar uchun interaktiv ta’lim metodlarini joriy etish;

15-Aprel, 2026-yil

- xalqaro madaniy almashinuvni rivojlantirish;
- autentik ijro me‘yorlarini saqlash va targ‘ib qilish.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, an’anaviy xonandalik o‘zbek xalqining ko‘p asrlik badiiy tafakkuri va musiqiy madaniyatini mujassam etgan noyob san’at turidir. Uning tarixiy ildizlari chuqur, ijrochilik tizimi murakkab va estetik imkoniyatlari nihoyatda boydir. Zamonaviy sharoitda ushbu san’atni saqlash va rivojlantirish uchun ilmiy tadqiqotlar, pedagogik innovatsiyalar hamda raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan kompleks foydalanish zarur. Faqat shundagina milliy vokal merosimiz kelajak avlodlarga to‘laqonli yetkazilishi va jahon madaniy makonida munosib o‘rin egallashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rajabov I. Maqom asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
2. Akbarov I. O‘zbek xalq musiqa san’ati tarixi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1987.
3. Yunusov R. Shashmaqom. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2001.
4. Fitrat A. O‘zbek klassik musiqasi haqida. — Toshkent: Fan, 1993 (qayta nashr).
5. UNESCO. Intangible Cultural Heritage: Representative List Materials. — Paris, 2019.